

ПРОБЛЕМИ ИНТЕГРАЦИЈЕ АРХЕОЛОШКИХ САДРЖАЈА У ПОДРУЧЈИМА ЗАШТИЋЕНИХ УРБАНО- ИСТОРИЈСКИХ ЦЕЛИНА: КОСАНЧИЋЕВ ВЕНАЦ У БЕОГРАДУ

Апстракт

У овом раду приказана је синтеза истраживања могућности интеграције археолошких садржаја на локацији Косанчићев венац у Београду, где је 1941. године током шестоаприлског бомбардовања срушена Народна библиотека Србије, при чему је уништен значајан фонд књига, каталога и инвентара. Пројектно решење Спомен библиотеке на овој локацији приказано је са аспекта решавања простора меморијалног комплекса библиотеке у склопу којег се налазе презентовани очувани културни слојеви, од старог века до 18. века, а где је још увек задржана улична мрежа из турског периода.

Кључне речи: Народна библиотека, Косанчићев венац, интеграција, урбано-историјске целине

1. Увод

Локација која је предмет истраживања, простор је некадашње Народне библиотеке на Косанчићевом венцу у Београду. Површински веома мали простор, на којем се тренутно налазе рушевине библиотеке и недовољно истражен археолошки локалитет, регулисан је детаљним урбанистичким планом – прописан је облик и будућа функција простора, а то је меморијални комплекс Народне библиотеке.

Простор се налази у изразито сложеном окружењу заштићеног градског ткива и амбијента старог дела Београда, који је уједно и део централног градског језгра. Након шестоаприлског бомбардовања 1941. године, простор некадашње Народне библиотеке, иако веома значајан (у просторном и историјском смислу), решаван је у облику регулационих планова прописаних од стране надлежних институција, као и предлога који немају законску обавезу, него су у форми конкурса или дипломских радова.

Прво усвојено решење за овај простор је предлог др Гордане Томашевић из 1978. године, који се заснивао на презентацији археолошких остатака који би били покривени кровом, односно бетонском плочом, која би чинила други ниво и меморијални део порушене библиотеке. Републички завод за заштиту споменика прихватио је предлог др Гордане Томашевић и израдио главни архитектонски пројекат. Предложена решења нису спроведена у дело, тако да је 2007. године, усвајањем детаљног урбанистичког плана, законом прописан изглед и функција простора некадашње Народна библиотеке и археолошких остатака у оквиру заједничког простора. На Архитектонском факултету Универзитета у Београду, крајем новембра 2001. године одбрањен је дипломски рад кандидата Милене Кордић под називом "Библиотека на Косанчићевом венцу".

У овом раду представљено је испитивање могућности интеграције археолошких садржаја унутар урбане целине, са циљем презентовања свих историјских слојева који се налазе на једном простору у оквиру централног градског језгра.

2. Параметри локације

2.1. Историјске анализе

Историја Београда је “метаморфоза”. Град је много пута уништаван и изнова грађен, стога је мали број материјалних остатака његове прошлости. Крајем I века н.е. започиње урбана историја Сингидунума, о којој говоре остаци хипокауста, грађевине неидентификоване намене, као и фрагменти мозаика из II века нове ере, са композиционом шемом шара наспрамних спирала, која као да припада прстенастом оквиру кружног медаљона у средишту композиције, а кружни ток се осећа и код биљног украса са лотосовим цветовима и пупољцима. Реч је о монументалној грађевини знатних уметничких и архитектонских вредности, са мозаиком који је први и једини до сада пронађен у Београду, и са златним фрескама. Ипак, на основу истраживања, претпоставља се да је то пре била палата него купатило, које би свакако било највеће откривено до сада код нас, слично великим термама у Риму, Триру, Картагини, и другим значајним локацијама.¹

У V веку Хуни освајају град, а крајем VI века насељавају га Словени. Последњи пут, Сингидунум се под античким именом појављује 650. године. Два века касније, појављује се под словенским именом Београд и у IX веку представља највећи словенски град. Почетком XV века, под Стефаном Лазаревићем, град је на врхунцу развоја. Потом постаје турска варош, а затим следи аустријско освајање.

Сваки од наведених периода има свој слој у вертикалном пресеку кроз терен локалитета. То су већином куће, остаци попут слоја лепа и сливника из словенског периода, дубоког темеља од камена, зида саграђеног од тесаника и опеке, комбиновано, са растеретним луцима од опеке, делом постављеним на темељ, као и најпознијим рустичним зидом од камена и блата, у слоју са мноштвом фрагмената турске, аустријске и друге европске керамике¹.

Антички локалитет на Косанчићевом венцу један је од ретких на простору Београда којем се може физички прићи, јер је објекат библиотеке који се налазио изнад њих порушен, а околни објекти као и цео амбијент Косанчићевог венца, заштићени су. Због тога се не може доћи до археолошких остатака из периода антике. Остаци библиотеке, партерни зидови чији ниво не прелази ниво улице, немају археолошку, архитектонску или другу вредност, изузев симболичке вредности, која представља уништавање писане грађе (преко 300.000 новијих штампаних књига и око 1.500 рукописаних књига из средњег века, од чега добар део није проучен; ту су биле и збирке турских рукописа и старих штампаних књига од 15. до 18. века, збирке старих мапа, гравура, слика и новина).

Комплексност и слојевитост археолошких остатака и физичке структуре Београда чине трагови различитих култура које су оставиле трагове од ста-

¹ Косанчићев венац, 1979.

рог века до данас, а чији је последњи слој физичка структура настала углавном крајем XIX века.

2.2. Урбанистичке и архитектонске анализе

Предметна локација је парцела некадашње Народне библиотеке у Београду (Слика 1), која је изгорела у бомбардовању 6. априла 1941. године, ограничена улицама Сребреничком и Косанчићев венац.

Слика 1.

Локација се налази на гребену изнад реке Саве, с визурама ка реци, и у непосредној близини је ужег центра града. Основни проблем овог простора је неискоришћеност потенцијала (близина реке и центра). Затвореност локације последица је наслеђене саобраћајне матрице, која је заштићена,² јер представља оригиналну трасу улица. Урбана структура шире локације је заштићена законом³ и као таква није подложна промени, што је додатно ограничење при процесу истраживања интеграције археолошких садржаја.

На Косанчићевом венцу сачувани су вредни примерци традиционалне балканске архитектуре, стамбене зграде које представљају прелазне типове од традиционалне ка европској архитектури, објекти градске архитектуре европских стилова XIX века, као и значајне грађевине XX века. Они чине матери-

јална сведочанства архитектонског развоја Косанчићевог венца као управног, црквеног и културног центра, као и стамбеног средишта. Косанчићев венац поседује садржаје који су у континуитету сачувани од XIX века, када су на том месту оформљене прве значајне институције, у време стварања модерне српске државе до данас.

Спратност на подручју Косанчићевог венца карактерише изразита неуједначеност висине објеката, а могу се издиференцирати две зоне – са нижим и вишим објектима.

Подручје пружа велике могућности у даљем планирању, ревитализацији, активирању постојећих и формирању нових амбијената, као и већих грађевинских интервенција, али не у смислу изградње нових објеката, већ, првенствено, у смислу обимних конзерваторских интервенција на постојећим објектима.

² План детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, 2007.

2.3. Валоризација локације

Просторна културно-историјска целина Косанчићев венац представља подручје најстаријег компактног насеља у Београду, са сачуваним старим растером спонтано насталих улица, старим уличним застором, дрворедима и амбијентом са великим бројем старих кућа и јавних грађевина које документују историјски развој овог дела Београда од прве половине XVIII века, кад је завршена реконструкција наслеђеног касносредњовековног насеља, па до данас. У оквиру Косанчићевог венца спадају историјска места са налазима насеља из некрополе римског Сингидунума, као и прва предграђа изван некадашњег оквира града.

На Косанчићевом венцу сачувани су вредни примерци традиционалне балканске архитектуре, стамбене зграде које представљају прелазне типове од традиционалне ка европској архитектури и објекти градске архитектуре европских стилова XIX века.

Урбана целина Косанчићевог венца није сасвим компактна нити јединствена по хронологији настанка, типологији или стилској припадности, она представља најстарије сачувано градско ткиво на којем у континуитету живе припадници српског народа. Она је такође и први развијени управни, културни, духовни и економски центар Београда обновљене српске државе и један од специфичних простора старог Београда.

Целина Косанчићевог венца је вреднована као културно добро од изузетног значаја.³

4. Архитектонско-функционални аспект

Урбанистички услови произилазе из детаљног урбанистичког плана за ову локацију.

Према наведеном плану, простор предвиђен за Меморијални комплекс Народне библиотеке није могуће пренаменити, а компатибилни садржаји у оквиру основне намене су култура и образовање. Урбанистичким решењем меморијалног подручја Народне библиотеке, планирано је затварање блока 9 (улице Задарска, Сребреничка, Косанчићев венац) објектом висине П+1+Пк. Максимална висина објекта је висина слемена постојећег објекта у улици Сребреничкој 3. Приземље планираног објекта је и у функцији приступа подземним остацима комплекса библиотеке и, евентуално, археолошком налазишту у истој зони, а друге две етаже су остали садржаји комплекса.

Најзаступљенија функција на ужој локацији је становање, са дозвољеним комплементарним наменама које не ремете већ унапређују основни карактер зоне (култура, образовање, трговина уметничким предметима, галерије, мањи садржаји трговине и угоститељства у приземљу и сутерену објеката и пословање канцеларијског типа); нису дозвољени садржаји који индукују потребу за великим бројем паркинг места. За планиране капацитете објекта у оквиру Меморијалног комплекса Народне библиотеке, због специфичних садржаја у подземном нивоу, није обавезно обезбедити потребан број паркинг места у оквиру парцеле. На простору коловоза није дозвољено

³ Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда број 290/4, 31. мај 1965.

постављање елемената урбаног мобилијара и јавног осветљења. Елементи за поплочавање су од природног камена. Улице Задарска, Сребреничка и Фрушкогорска планиране су као колско-пешачки приступи, јер регулација улице не омогућава формирање коловоза и тротоара минималне ширине. Планирана је промена нивелације коловоза, који се изједначава са тротоаром и повезује са коловозима контактних улица.

СЛИКЕ 2. и 3.

Будући застор треба да означи, променом величине и структуре елемената за поплочавање, регулацију некадашњих тротоара и коловоза, јавно осветљење реши у регулацији дрвореда или на објектима.

У међународној пракси овакви проблеми решавају се на различите начине, увек са циљем да се направи добар спој новог и старог. Један од свакако најбољих примера уклапања археолошких остатака већег архитектонског објекта, интегрисаних унутар урбане целине, тачније стамбеног дела (Слика 7) јесте Театар Цезара Аугуста у Сарагоси у Шпанији. Реконструкција ове локације почела је седамдесетих година XX века, тако да је остало окружење стамбених зграда и саобраћајница.

4.1. Архитектонски концепт

Функционално, меморијални комплекс чине две целине: Меморијална библиотека (Слика 2) и архео-трг (Слика 3).

Објекат библиотеке је грађан по вертикали и степену јавности унутрашњег простора: у високом сутерену, који функционише као независна целина, предвиђена је стална музејска поставка са темом шестоаприлског бомбардовања 1941. године и уништења трагова писаних културних споменика; у приземљу је предвиђен лоби који би се користио за књижевне вечери и промоције књига, обележавање догађаја из историје и културе и слично; поред лобија у приземљу је и дигитализована библиотека у којој се могу пронаћи књиге и списи написани до 1941. год. На нивоу првог спрата налазио би се административни део и конференцијска сала намењена културним догађајима.

Архео-трг је конципиран као отворени простор увек доступан посетиоцу (Слика 4), без контроле приступа. Налази се до четири метра испод нивоа улице (Слика 5) и у оквиру њега биле би презентоване археолошке ископине. Овом простору био би припојен и затворени део музејског типа, с презентованим предметима пронађеним на овом локалитету, као и мултимедијалном презентацијом урбанистичког развоја целине Косанчићевог венца.

СЛИКЕ 4. и 5.

Концепт који је произашао на основу истраживања базира се на презентацији споменичких вредности које су различитог карактера. Намењен је испуњењу потреба различитих циљних група: локалног становништва, туриста, ђачких екскурзија, корисника услуга библиотеке.

СЛИКА 6.

Различите активности, као што су књижевне вечери и промоције књига, обележавање значајних догађаја из историје и културе, продајне изложбе књига и поставке нових наслова и издавача, организовање изложби уметничких дела, позоришни перформанси и слично, поред саме структуре меморијалног центра, треба да привлаче посетиоце. Наведене активности у оквиру меморијалног центра, поред улоге да привуку одређене циљне групе посетилаца, имају и улогу да врате простору функцију коју је он имао у периоду пре Другог светског рата, када се најзаступљенија функција односила на уметност. На добру посећеност меморијалног центра у великој мери утиче арчео-парк, који је интегрисан у оквиру центра и чији улаз није временски

ограничен. Та отвореност (Слика 6) и презентовање археолошког садржаја у облику у ком је пронађен, обједињује примарни захтев за очување археолошких остатака и активирање што већег броја посетилаца, што представља секундарни захтев.

Овакви проблеми решавају се у свету различитим приступима. Пример добре интеграције археолошког садржаја у оквиру градског језгра, односно улице, при чему је дошло до промене структуре посетилаца и самим тим и вредности културне понуде, налазимо у Гуангзхоу улици у Пекингу. На овом локалитету реконструкцијом коловоза 2002. године случајно је откривен пут који датира из X века, а археолошки остаци заштићени су и презентовани на месту на којем су откривени, на коловозу (Слика 8).

СЛИКЕ 7. и 8.

5. Закључак

Проблем интеграције археолошких садржаја из различитих периода и различитог облика, у оквиру веома специфичног окружења централног градског језгра, захтева проучавање различитих аспеката, од културног, историјског, урбанистичког, до економског аспекта, у циљу одрживог развоја меморијалног комплекса.

Комплексност локације Косанчићев венац у Београду, на којој се налази археолошки садржај који је потребно интегрисати у околину, огледа се у бројним ограничењима, како просторним (дефинисани урбанистички планови), тако и у последицама историјског развоја. Шестоаприлско бомбардовање 1941. године, током којег су уништени значајни трагови наше културе, захтева значајан пројекат, националног ранга. С друге стране, неопходно је да решење не буде превише агресивно у смислу физичке структуре, избора материјала и увођења садржаја.

Простор јавног карактера који генерише социјални живот, један је од главних инструмената за подизање нивоа урбанитета простора. Косанчићев венац је, и поред тога што се налази у оквиру централног градског језгра, због задржане уличне матрице из XVIII века остао изолован у односу на ширу околину.

У овом раду истраживање могућности интеграције архео-саржаја на локацију некадашње Народне библиотеке, определило је програм новопроектваног објекта, који представља једно од могућих решења на локалитету чија ће вредност сигурно бити инспирација за покретање нових студија, планова и акција, као и нових истраживања у областима културе и наслеђа.

6. Литература

- Цветковић-Томашевић, Г., Археолошки локалитет на Косанчићевом венцу бр. 12–16 у Београду – неки резултати сондирања. Саопштења, Републички завод за заштиту споменика културе, 1981.
- Цветковић-Томашевић, Г., Миловановић, Д., Мурављов, М., На згаришту Народне библиотеке у Београду – меморијални и археолошки споменици. Саопштења, Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије, Београд 1988–1989.
- Симић, З., Подручје Косанчићевог венца у периоду средњег века. Косанчићев венац – историјат, истраживања постојећег стања, обрада споменика културе, Београд, 1979.
- Косанчићев венац, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1979.
- План детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, Службени лист града Београда, бр. 37/2007.
- Генерални план Београда 2021, Урбанистички завод Београда, Београд, 2003.
- Максимовић, Б., Идејни развој српског урбанизма, период реконструкције градова до 1914, Сану, Београд, 1978.
- Нешковић, Ј., Ревитализација споменика културе, Београд, 1986. године.
- The Guangzhou Municipal Construction Commission (ed.) Guangzhou Municipality: Hua Cheng Publishing Ltd: 2002, pp. 97.
- J. S. Richardson: The Romans in Spain (A History of Spain). Pp. viii + 341. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell, 1996
- <http://www.athenaproject.eu/wp-content/uploads/Spain.pdf>
- www.belgradeheritage.com
- www.gisapl.beoland.com
- www.nb.rs

Summary

Radomir ILIC, B.Eng. Architecture

CENRAL INSTITUTE FOR CONSERVATION OF BELGRADE

INTEGRATION PROBLEMS OF THE ARCHEOLOGICAL SITES IN THE AREAS OF PROTECTED URBAN – HISTORICAL SITES: KOSANCICEV VENAC IN BELGRADE

Integration issues of the archeological sites in the areas of protected urban – historical sites are referred to the stratigraphy of the location and the constraints defined by urban planning conditions. In the practice of architectural design of the memorial buildings, the most difficult tasks are related to the presentation of the contents of the existing layers, as well as to the issue of undefined functions within the urban cores.

Within this paper, it was presented the research synthesis of the possibilities for the integration of archeological contents at location of Kosancicev venac in Belgrade, where in 1941 year, during sixth of April bombing destroyed the National Library of Serbia, and the considerable fund of books, catalogs and inventory. Design solution of the Memorial Library at this location, was shown from the aspect of designing the space of memorial library complex, where found the presented preserved cultural layers from the old to the eighteenth century, and where still preserved the street network from the Turkish period.

It is envisaged that the Memorial Library contains the memorial space with preserved part of the former the National Library building, where will be placed the permanent exhibition. The level above - ground part will be the digital library of literary and periodic editions up to 1941 year, as well as the multi – functional space for promotional activities in the field of literature and publishing. The floor was designed for management part of the memorial complex. The biggest problem in the designing is related to the integration into the existing urban plan for Kosancicev venac, as well as the manner of stratigraphy presentation. Particularly delicate solution is related to the necessity that the function of memorial complex activates the location that has been the neglected part of central urban core despite to the high value of memorial and cultural potentials.

The result of research is the project of Memorial Library, featured by the possibility of the perception of the cultural layers, both the space and environment. The design shows how the project's author transposed and integrated the historical context (archeological site, the remnants of the former library), architecture of the object in accordance with the environment, with the function of memorial and active functioning of the library in central urban core.

Key words: National library, Kosancicev venac, integration, urban – historical sites